

Володимир Антонович - один з фундаторів історичного краєзнавства в Правобережній Україні

Володимир Боніфатійович Антонович народився 6 січня 1834 року в містечку Махнівка Бердичівського повіту, Київської губернії, як він сам згадував, «при річці Гнилоп'яті, в кутку близько границь колишніх губернь Київської, Волинської та Подільської» (тепер с. Комсомольське Козятинського району Вінницької обл.) в шляхетсько - польській сім'ї. Батьки його жили нарізно. Мати, Моніка Гурська, жінка вольова, сувора, змалку ставилася до сина вимогливо, навіть, жорстоко. Батько, який мешкав у маєтку шляхтичів Абрамовичів у с.Гущинцях Вінницького повіту (тепер Калинівського району), не втручався у виховання. Якби не бабуся Кароліна Гурська, хлопчик у дитинстві не зазнав би родинного тепла. Вона навчила внука любові до рідної землі, до знань про її минувшину. З перечитуваних вечорами повістей нашого земляка Міхала Чайковського вперше довідався про козаччину, «...я перший раз побачив якийсь новий світ, не мавший нічого спільного з шляхецьким окладом і одрізнявшийся від його особливою обдарованістю, живучістю і енергією... Ці образи Чайковського засіли мені в душу і ніколи не стерлись, положивши першу підвалину українофільства»[5,с.86].

Початкову освіту Володимир здобув з шести років під наглядом матері, яка найнялася гувернаткою до шляхтичів Цибульських у с. Горишківка поблизу Тульчина і забрала його з собою. Провчившись 4 роки у такий спосіб, він готується до вступу у гімназію, спершу з гувернером, а згодом з батьком.

Влітку 1844 р. хлопчика віддали до пансіонату при Рішельєвській гімназії в Одесі, пізніше – до 2-ої Одеської гімназії. Там він зазнав впливу демократичних ідей, які викликали його інтерес і співчуття до поневоленого українського селянства.

Закінчивши гімназію, син за вимогою матері вступив у 1850 р. на медичний факультет Київського університету, де навчався до 1855 р. З дипломом лікаря він більше року практикує у Бердичеві та Чорнобилі. Після смерті матері у 1856 р. Володимир вдруге вступає до Київського університету, цього разу на історико-філологічний факультет. В 1860 р. він одержує звання кандидата [4, с.65].

За університетських часів Антонович потоваришував з «хлопоманами» - групою демократично-настроєної польської молоді, яка також цікавилася життям українського народу. «Хлопомани» вивчали історію, етнографію та фольклор рідного краю, подорожуючи під час літніх канікул дорогами України. Протягом 1857-1859 років Володимир Антонович із приятелем Тадеєм Рильським — батьком майбутнього поета — в селянських свитках пішки обійшли Київщину, Волинь, Поділля, Холмщину, Катеринославщину й Херсонщину.

— Скажіть, що ви зробили поміщикам тутешнього краю? — при зустрічі спитав у Антоновича попечитель Київського навчального повіту хірург Микола Пирогов. — Я недавно об'їздив округу, й не було місця, де на вас не подавали б мені скарги [6. с.85].

Протягом року на «хлопоманів» надійшло 42 доноси. Антоновича було викликано на суд дворянства Бердичівського повіту, до якого він належав. Судове засідання у складі 60 шляхтичів стало суворим випробуванням моральної сили, витримки і твердості переконань Володимира Антоновича. Йому інкримінували підбурювання селян до бунту, атеїстичну пропаганду, антипатріотичні заклики, розповсюдження забороненої літератури. В.Антонович спокійно і виважено спростував усі пункти обвинувачення. Серед присутніх дворян вирізнявся ясным розумом і інтелектом вихованець Петербурзького університету, магістр права, прогресивний науковий і громадський діяч, уродженець с. Терехового Бердичівського повіту Тадеуш Бобровський (1829-1824), який мав великий авторитет в польському

середовищі. Він виголосив промову на захист В. Антоновича, в якій висловив здивування, що теоретично- філософські погляди юнака стали об'єктом обвинувачення, похвалив Володимира за його культурно-освітню роботу серед українського народу.[5.с.88] Але поліція встановила таємний нагляд за «хлопоманами». Незабаром Володимир Боніфатійович публікує в журналі «Основа» «Мою сповідь», в якій пояснює, що перейшов у православ'я та зрікся шляхетських традицій з любові до українського народу, з почуття свого обов'язку перед ним.

Протягом 3-х років після університету, Володимир Антонович викладав історію у І-й Київській гімназії та кадетському корпусі. Та вже у 1863 р. за рекомендацією професора М.І. Іванишева, засновника Центрального історичного архіву, Володимира Боніфатійовича запрошено до Київської археографічної комісії. Згодом він обіймає посаду головного редактора цієї комісії, вивчаючи та готуючи до друку документи з історії України.

Становлення вітчизняного краєзнавства припало на другу половину XIX - на початок XX ст. і зв'язане, насамперед, з активною діяльністю в цій галузі видатного історика, археолога, народознавця України Володимира Антоновича. Плідна науково-археографічна праця Антоновича по виданню в другій половині XIX ст. «Архива Юго-Западной России» спрямували його головну увагу на дослідження Правобережної України і особливо таких її регіонів, як Київщина, Волинь і Поділля, що зіграло позитивну роль у розвитку в цих місцевостях історичного краєзнавства.

Перш за все, зусиллями Антоновича (особисто підбирав матеріали, редагував у 1863-1902 рр. дев'ять томів) та його колег і учнів (М. Іванишев, І. Каманін, Ф. Левицький, М. Грушевський, М. Довнар-Запольський) по виданню 35-ти томного «Архива Юго-Западной России» (1863-1914) був систематизований і опублікований з супровідними статтями і коментарями так необхідний сьогодні великий за об'ємом й унікальний за своїм змістом

документальний архів Правобережної України XIV-XIX ст. До найбільш цінних зібрань Антоновича — актів, люстрацій, мемуарів даного археографічного серіалу варто віднести «Акти, що стосуються заселення Південно-Руського краю» (АЮЗР. - К., 1867. - Ч. IV. - Т.1), «Акти про міста» (Там же. - К., 1869. - Ч.V. -Т. I), «Акти про гайдамаків» (Там же. - К., 1846. - Ч. III. - Т. 3-4), «Акти про економічні та юридичні відносини селян у XVIII ст.» (Там же. -К., 1870. - Ч. V. - Т. 2) та ін.

В. Антонович, будучи археографом, розмістив у 35-томному «Архиве Юго-Западной России» велику кількість давніх актів та інших рідкісних документів періоду XIV–XVII ст., в тому числі і про Бердичівщину, а саме перші писемні згадки про населені місця [1,с.227–229]. Разом з тим В.Антонович видав «Археологічну карту Київської губернії» (1895) та «Археологічну карту Волинської губернії», вперше впорядкував відомі у регіоні стійбища, городища, кургани й інші старожитності від найдавнішого часу до середньовіччя. Під впливом В.Антоновича вивченням історії Бердичева почав займатися часопис «Киевская старина», який опублікував цікаву статтю про підпілля і таємні ходи міста (1900).

Водночас у 60-90-і роки XIX ст. Антонович опублікував ряд монографій, науково-популярних книг і статей, в яких з одного боку глибоко відображена історія Правобережної України з найдавніших часів до XIX ст., а з другого, - закладені основи історичного краєзнавства на Київщині, Волині й Поділлі. Особливою популярністю серед дослідників і краєзнавців й до нині користуються книги Антоновича "Нарис історії Великого князівства Литовського" (1878), в якій вперше найбільш ґрунтовно розглянуто питання загарбання Литвою Волині і Поділля в XIV ст., «Монографії з історії Західної і Південно-Західної Росії» (1886), «Дослідження про міста Південно-Західної Росії» (1870), «Дослідження про гайдамаків за актами Південно-Західного кра» (1893), «Нарис стану православної церкви в Південно-Західній Росії» (1864), «Старожитності Південно-Західного краю» (1893), «Історичні діячі

Південно-Західної Росії в біографіях і портретах» (1885) тощо. Цей далеко не повний перелік назв видань свідчить про досить широке коло тем і проблем з історії Київщини, Волині й Поділля, над якими працював Антонович. В своїй творчості він не обминав полемічних і дискусійних аспектів щодо формування української народності й нації, походження багатьох міст Правобережної України.[2, с.8-9]

У 70-90-ті роки ХІТ ст. Антонович провів чимало наукових відряджень, археологічних обстежень і польових досліджень на Київщині, Волині й Поділлі, під час яких співпрацював з місцевими краєзнавцями, визначав тематику вивчення краю і залучав до своєї наукової історичної школи. Так, 1883 року Антонович здійснив наукову подорож по річці Дністер в межах сучасних Хмельницької і Вінницької областей, в ході якої звернув увагу на печери Середнього Подністров'я, провів у 1890-1891 рр. в них дослідження і опублікував статті «Подорожні нариси Поділля» (1884), «Про скельні печери на березі Дністра» (1894) та «Бакотський скельний монастир» (1891). Таким чином він започаткував археологічне вивчення Поділля як краєзнавчими осередками, так і центральними науковими установами України. Одночасно Антоновичу належить першість відкриття неолітичних пам'яток біля с. Вижва, Ново-Угрудське на Волинському Поліссі та ряду інших на Житомирщині і Київщині, провів розвідки і розкопки по вивченню слов'яно-руських міст Луцька, Володимира-Волинського, Світязя, Житомира, Києва та багатьох інших. Внаслідок він видав такі актуальні й досі базові для історичного краєзнавства книги, як «Археологічні знахідки і розкопки в Києві і Київській губернії» (1879), «Археологічна карта Київської губернії» (1895) і «Археологічна карта Волинської губернії» (1901). Крім того, під науковим керівництвом Антоновича учень Юхим Сіцинський опублікував «Археологічну карту Подільської губернії» (1901).

Володимир Антонович відіграв позитивну роль в становленні і розвитку краєзнавчих осередків Правобережної України. Зокрема, 1892 року

його було обрано почесним членом авторитетного в країні «Подільського церковного історико-археологічного товариства». Антонович бував на засіданнях цього товариства, передав до його музею чимало літератури й старожитностей. Антонович також сприяв заснуванню 1893 року в Житомирі «Волинського церковного історико-археологічного товариства» і в 1900-1901 рр. - Товариства дослідників Волині. Одночасно Антонович був вихователем і настановником фундаторів Подільського краєзнавства Юхима Сіцинського, волинського - Сергія Гамченка, волинського і київського - Миколи Біляшівського та підтримував постійні зв'язки з місцевими дослідниками Йосипом Ролле, Миколою Яворовським, Созонтом Лобатинським (м. Кам'янець-Подільський), Сергієм Венгрженевським (м. Гайсин на Вінниччині), Іваном Шиповичем (м. Вінниця), Михайлом Теодоровичем (м. Кременець), бароном Федором Штейнгелем (м. Городок на Рівненщині), Орестом Фотинським (м. Житомир) та ін.[3, с.19-20].

Оцінюючи творчу співпрацю Антоновича з краєзнавцями, Сіцинський в «Трудах Подольского церковного историко-археологического общества» (1911, вип. XI) писав: «Володимир Боніфатійович був дуже уважний до провінційних трудівників... довір'я В. Б-ча, доброзичливість і готовність допомогти тому, хто бажав працювати в галузі історії і археології, були на диво. Це була благородна, виняткової доброти людина».

Отже, завдяки копіткій науковій праці й подвижництву Антонович вніс значний вклад в розвиток історичного краєзнавства на Поділлі, Волині й Київщині, став його фундатором загалом в Правобережній Україні.

Джерела і література:

1. Архив Юго-Западной России. Акты о заселении Юго-Западной России. ч.6, т.I. с.227-229.
2. Брайчевський М. Європеєць рідної історії. ж-л. Україна /1989. №44. с.8-9.
3. Володимир Боніфатійович Антонович. Знаменні пам'ятні дати Вінниччини 1994 року. Бібліографічний покажчик. Вінниця. 1994. с. 18-21.
4. Киян О. Життєвий і творчий шлях В.Б.Антоновича. Український історичний журнал. 1991. №2. 64-72с.
5. Костриця М.Ю. Володимир Антонович. Постаті землі Бердичівської. Житомир.2005. с.86-90.

6. Щербань Т. Лицар вільного українства. Вісник АН України. 1992. №9. с.83-94.